

**SCIENTIFIC PAPERS
OF THE UNIVERSITY OF PARDUBICE
Series C
Institute of Languages and Humanities
5 (1999)**

ÚVODEM

Dne 16. února 1997 uplynulo již 500. let od narození Filipa Melanchtona, předního teoretika a prosazovatele evropské duchovní reformace. Ústav jazyků a humanitních studií při Univerzitě v Pardubicích přispěl jako jediná kulturně vzdělávací instituce v České republice k tomuto výročí odborným seminářem, který se konal dne 28. května 1997 v prostorách ÚJHS.

Sborník referátů a statí je výsledkem práce účastníků semináře, mezi nimiž najdeme nejen přední odborníky na českou a zahraniční reformaci, ale i studenty, kteří v pedagogickém semináři připravili velmi hodnotné příspěvky, jež budou prezentovány i na melanchtonovských akcích v Německu.

Myšlenkový odkaz Filipa Melanchtona je stále živý a lidstvem zatím jen málo naplňovaný. Podobný osud mají ostatně myšlenky řady dalších duchovních velikánů, včetně J. A. Komenského. Účastníci semináře a zejména jednotliví autoři příspěvků věří, že smysl celého semináře bude naplněn nejen zveřejněním textů a jejich přečtením, ale především tím, že se každý zájemce zamyslí nad skutečnou aktuálností názorů a představ Filipa Melanchtona z hlediska svého vlastního života. Tak se připomenutí 500. výročí jeho narození stane důležitým kamínkem celkové žádoucí humanizace našeho života.

Pardubice, červen 1997 Karel Rýdl

**K NADNÁRODNÍMU CHARAKTERU PEDAGOGICKÝCH
NÁZORŮ FILIPA MELANCHTONA**

(Studie k 500. výročí narození německého reformátora)

Karel Rýdl

Ústav jazyků a humanitních studií Univerzity Pardubice

ÚVODEM

O Melanchtonovi se tvrdí, že jako teolog stál ve stínu Lutherově, ale jako pedagog ho významem předstihl, což Luther sám ve svých spisech dokumentoval větou: *Wer Philipp nicht als seinen Lehrer anerkannt, der mu ein rechter Esel und Bachant sein, ...*¹⁾ Jako zázračné dítě, v 17 letech přednášel jako univerzitní Mistr a

v 21 letech uveřejnil svoji mnohokrát vydanou řeckou mluvnici, dosáhl velmi brzy všemožných poct v Německu i v zahraničí. Snad nejčestnější byl pro něho titul *Praeceptor Germaniae*, kterým se honosil i navzdory vrozeným potížím s výslovností. Přesto měl stále nabitě přednášky studenty a z různých míst mu docházely prosby a žádosti o pedagogické (tehdy didaktické) rady a názory. Během vlastních vizitálních cest ve službách saského kurfiřta věnoval pozornost nejen církevním, ale zejména školským problémům. Od nich ho ale postupně vzdalovaly ostré náboženské kontroverzní diskuse, do nichž stále častěji s věcnou znalostí zasahoval. Porozumění podstatě problematiky sporů vynášelo Melanchtona nad mnohé dobové církevní diskutéry. Luther o něm napsal: *Res et verba Philippus, verba sine re Erasmus, res sine verbis Lutherus, nec res nec verba Carolostadius.*²¹

Melanchton nenapsal žádnou systematickou pedagogiku. V jeho spisech ale na mnoha místech nalezneme odkazy a delší výpovědi o pedagogických a školských otázkách a problémech, z nichž lze konstruovat pedagogický systém, založený na tehdy novém chápání základních pojmů: výchova, cíle výchovy, pojetí člověka, morálka, organizace školy, metody vyučování a jazykové vyučování. Pokusíme se nyní stručně Melanchtonovy pedagogické názory prezentovat.

POJETÍ VÝCHOVY A JEJÍCH CÍLŮ

Výchova je pro Melanchtona základním antropologickým fenoménem, kterým se člověk odlišuje od zvířete. Ústřední úlohou výchovy je pro Melanchtona morální smysl výchovy, který vede k prosazení ctnosti (*ad honestatem format*).³¹ Melanchton tak vlastně předpokládá vrozenou vnímavost člověka vůči čestnosti na jedné a hanbě na druhé straně. Výchova se pak člení do dvou oblastí formování vnějších vztahů (*externa disciplina*) a vyučování (*doctrina*). Pro první oblast uvádí opatření jako přímluvy, odměny a tresty, zvyky apod. Základní myšlenkou jeho didaktiky je, že rozum bude prosazovat hodnotné postoje jen na základě obsahově hodnotného vyučování: *Geistige Bemühungen setzen sich in gute Verhaltensgewohnheiten um.*⁴¹ Proto připadá pedagogům důležitá úloha, aby vybírali z nejlepšího jen nejlepší (*ex optimis optima selige*).⁵¹ Stále měl na mysli více formální literární vzdělanost než věcné vzdělání prakticky orientované.

Nejvyššími pedagogickými cíly jsou *pietas* (zbožnost) a *eruditio* (vzdělání), které se navzájem ovlivňují a podporují. Zbožnost působí na zjemnění mravů a vzdělanost na citlivost vůči skutečnosti. Melanchtonovým ideálem byl do sebe hierarchicky ponořený člověk jako člen hierarchicky organizované společnosti. Vedení člověka připadá rozumu, který jedná podle vrozených etických principů. Jemu je podřízena vůle, usměrňující city. Ve společnosti připadá výše postaveným (rozumnějším) řízení níže postavených, ale jen podle obecné vůle. Níže postavení se podřizují dobrovolně na základě rozumové úvahy. Výchova pak má podporovat tuto subjektivní a společenskou harmonii. K tomuto filozofickému konceptu se druží koncept teologický: křesťanské poselství lze dále předávat a šířit jen v civilizované společnosti. Tím, že církev je odkázána hlavně na písmo a jeho výklad, zvyšuje se důležitost literárního a jazykového vzdělávání. Tak požadoval pro kněze nejen teologické vzdělání, ale také vzdělání ve svobodných uměních (*liberalis eruditio*), které mělo obsahovat: *Es gibt ein kreisförmiges Ganzes der Künste, in welchem*

*alle unter sich so verknüpft und verbunden sind, da man um einzelne Künste aufzunehmen auch vieles aus anderen übernehmen muß. Deshalb bedarf die Kirche dieser Ganzheit der Wissenschaften.*⁶⁾ Protože se ale církev zatím této potřebě věnuje nedostatečně, jsou potřebné školy různých stupňů a jejich důležitost je stejná jako důležitost církve. *Neboť největším nedostatkem, který by mohla církev zapříčinit, by byla zkaženost obsahu vzdělání (corruptio doctrinae).*⁷⁾ Aby tomu bylo zabráněno, je nutné používat zejména pedagogické prostředky.

JAZYKOVÉ VZDĚLÁNÍ V NÁZORECH FILIPA MELANCHTONA

Vzhledem k zaměření našeho ústavu cítím potřebu, zmínit se v samostatném odstavci o názorech Melanchtona na jazykové vyučování a jeho smysl.

Ethos znamená rozumu přiměřený vnitřní řád, ale prostředkem myšlení je jazyk, řeč. *Urteilkraft und sprachliche Ausdruckfähigkeit (prudentia et eloquentia) sind untrennbar verbunden,*⁸⁾ napsal Melanchton a proto bylo velmi důležité i dospěle stále učit precizně vyjadřovat hnutí vlastní mysli a duše. Melanchton proto neúnavně prosazoval solidní jazykové vzdělání. *Die Pflege des sprachlichen Ausdrucks kräftigt den Geist.*⁹⁾ Jakékoliv vědecké vzdělání musí spočívat na jazykovém vzdělání, kdo se napřed nevěnuje jazykové přípravě, ale rychle přechází k vědním disciplínám, ztrácí zbytečně čas. Pro Melanchtona bylo obsahem jazykového vzdělání schopnost vyjadřovat se ústně i písemně v klasické latině, která je mu jazykem komunikace, přičemž jeho celoživotní láskou byla řečtina, o které napsal: *Durch besondere göttliche Vorsehung wurde die Lehre des Evangeliums, wie wohl sie auf der ganzen Welt auszubreiten war, zunächst in der Sprache dieses Volkes (tj. Řekům, pozn. K.R.) niedergelegt und weitergegeben. Wie wohl tut es doch, was für ein Glück ist es, mit dem Sohn Gottes, mit den Evangelisten und den Aposteln, mit dem hl. Paulus ohne Dolmetscher zu sprechen und ihre eigenen lebendigen Worte zu hören und wiederzugeben.*¹⁰⁾

NADČASOVÉ PEDAGOGICKÉ NÁZORY MELANCHTONOVY

Melanchtonovy názory působily dlouho i po jeho smrti. Z různých zemí můžeme zaznamenat ohlasy na jeho pedagogiku a teologii, zejména reformaci zasažené země využívaly síly Melanchtonových myšlenek a názorů. Mezi nimi zaujímají čestné místo Země koruny české. Podrobnou studii napsal o vztazích českých utrakvistů k Melanchtonovi R. Říčan, podobně jako pro Polsko, Uhry nebo skandinávské země.¹¹⁾

I pro naši současnost mají některé jeho pedagogické myšlenky stálou platnost a myslím, že nikomu neuškodí si je připomenout:

1. Mezi křesťanským poselstvím a výchovou je nutno přesně rozlišovat. Tak jako nesmí být Evangelium redukováno jen na prostředek mravního působení, nelze stejně od výchovy očekávat, že by poskytla člověku poslední rozřešení na tomto světě. Pedagogicky lze u jednotlivců a tím i u celé společnosti vybudovat jistou kulturní úroveň, která může být příznivá pro šíření poselství víry, ale která nemůže znamenat pro člověka věčnou záchranu.

2. Porozumění obsahu víry podle dosažené úrovně vzdělání je pro další šíření víry nezbytné. pro každého dospělého člověka je potřebná určitá míra základního teologického vzdělání.

3. Jedním z nejdůležitějších požadavků všeobecného vzdělávání je schopnost etického myšlení. Vnitřní souznění s poznaným dobrem je možné jen na základě celostných smyslových zkušeností.

4. Odborná studia musí vycházet z všeobecného základu a odborné dovednosti předpokládají zažitě dovednosti všeobecné.

5. Řeč je prostředkem myšlení. Čeho je jazyk a řečový projev schopen, to by měl každý člověk poznat na mateřském a minimálně jednom cizím jazyku. Melanchton se zaměřoval na latinu, která byla v jeho době nejen jazykem vyučovacím, ale také komunikačním.

6. Mravní výchova nemůže být oddělována od výchovy k víře.

Poznámky a vysvětlivky:

1. *Kdo neuznává Filipa za svého učitele, ten musí být pravým oslem.* Martin Luthers Werke. Tischreden. 5. sv., Weimar, 1919, s. 290.

2. Tamtéž.

3. *Příroda rozlišila člověka od zvířete tím, že zvířata přeruší péči o potomky v okamžiku dospělosti, zatímco člověku bylo dáno, aby neživil děti, které přivedl na svět, jen první roky života, ale poskytl jim, když dosáhnou určitého věku mravní výchovu směřující k ctnosti.* In: R. Stupperich (vyd.): Melanchtons Werke in Auswahl. III. sv., Gütersloh 1961, s. 69.

4. *Duševní snahy se promítají do dobrých návyků chování.* In: Tamtéž, s. 146.

5. Tamtéž, s. 39.

6. *Existuje celek umění v kruhové formě, v němž je všechno vzájemně spojeno a provázáno, že když vyjímáme jedno, musíme i z ostatních mnohé převzít.* In: Tamtéž, s. 92.

7. Tamtéž.

8. *Síla úsudku a řečové schopnosti jsou nerozlučně spojeny.* In: Tamtéž, s. 49.

9. *Péče o jazykové vyjadřování tříbí ducha.* In: Tamtéž, s. 54.

10. *Díky zvláštní božské prozřetelnosti bylo učení evangelia předloženo nejprve, i když bylo určeno pro celý svět, v jazyce řeckém. Jaké blaho činí a jaké je to štěstí hovořit se synem Božím, s Evangelisty, Apoštoly a sv. Pavlem bez tlumočnicků a zprostředkovatelů a slyšet jejich vlastní živá slova a moci je předávat dále.* Tamtéž, s. 140.

11. R. Říčan: Melanchton und böhmische Länder. In: Ph. Melanchton. Humanist, Reformator, Praeceptor Germaniae. Berlin, Academia-Verlag 1963, s. 238 - 261, kde i studie O. Bartela k Polsku a E. Kováčz k Uhrám.

Pro skandinávské ohlasy srov.: F. Hofmann: Pädagogik und Reformation. Berlin, Volk und Wissen 1983, s. 38.

Literatura:

Cipro, M.: Prameny výchovy. I. díl. Praha, v.n. 1991.

Ph. Melanchton. Humanist, Reformator, Praeceptor Germaniae. Berlin,

- Academia-Verlag 1963.
- Hofmann, F.: Pädagogik und Reformation. Von Luther bis Paracelsus. Berlin, Volk und Wissen 1983.
- Kádner, O.: Dějiny pedagogiky. II. díl. Praha 1910.
- Lindner, G. A.: Melanchton. In: Encyklopädisches Handbuch der Erziehungskunde ...Wien 1884.
- Martin Luthers Werke. Kritische Ausgabe. Tischreden. 5. sv. Weimar 1919.
- Molnár, A.: Českobratrská výchova před Komenským. Praha, SPN 1956.
- Stern, L.: Philipp Melanchton. Humanist, Reformator, Praeceptor Germaniae. Halle 1960.
- Stupperich, R. (vyd.): Melanchtons Werke in Auswahl. 3. sv. Humanistische Schriften. Gütersloh 1961.